

5. Горбатенко В. Реформа / В. Горбатенко // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / [гол. редкол.: Ю. Шемшученко] – К.: Укр. енцикл., 1998–2002. – Т. 5: П–С. – 2003. – С. 303.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
7. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
8. Удалова Л. Окремі аспекти реформування прокуратури України в контексті європейської інтеграції / Л. Удалова // Прокуратура України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 травня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 298–300.
9. Полянський Ю. Конституційне реформування прокуратури України (нові виклики) / Ю. Полянський // Вісник Національної Академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 16–43.
10. Кравчук В. Реформа інституту прокуратури: пропозиції до здійснення / В. Кравчук // Прокуратура України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19 травня 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 162–165.
11. Наулік Н. Правовий статус прокуратури в конституціях зарубіжних країн / Н. Наулік // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 339–342.
12. Організація судових та правоохоронних органів: [навч. посіб.]: у 2 ч.: Ч. 2: Основи правоохоронної та правозахисної діяльності / Т. Вільчик, П. Каркач, А. Лапкін та ін.; за ред. Л. Москвич – Х.: Право, 2016. – 364 с.
13. Карпунцов В. Реформування прокуратури як запорука підвищення ефективності діяльності органів прокуратури України / В. Карпунцов // Вісник прокуратури. – 2015. – № 4. – С. 16–22.
14. Ustawa o prokuraturze: z dnia 20 czerwca 1985 r. / Tekst jedn. // Dzennik ustaw. – 1985. – № 31 – Poz. 138 z późn. zm. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19850310138>.
15. Ustawa o zmianie ustawy o prokuraturze oraz niektórych innych ustaw: z dnia 9 października 2009 r. / Tekst jedn. // Dzennik ustaw. – 2009. – № 178 – Poz. 1375 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/RelatedServlet?id=WDU19850310138&type=12&isNew=true>.
16. Наулік Н. Прокуратура в республіці Польща: правовий статус / Н. Наулік // Формування правової держави в Україні: проблеми й перспективи. Збірник тез доповідей на науковій конференції. – Тернопіль, 2013. – С. 200–202.

УДК 347.97/.99

ПОВАГА ДО СУДУ І СУДДІВ ЯК СОЦІАЛЬНА ТА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ

RESPECT TO THE COURT AND JUDGES AS SOCIAL AND LEGAL VALUE

Остафійчук Л.А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті проаналізовано зміст соціально-правового поняття «повага до суду та суддів». Повага до суддів з боку суспільства і його структур розглядається як позитивне, доброзичливе, лояльне ставлення до органів судочинства та їх представників. Підкреслено, що повага до суддів має поєднуватися з їх самоповагою, професіоналізмом, додержанням морально-етичних норм, враховуючи їх ставлення до учасників судового розгляду та інших громадян, повагу суддів до людської гідності.

Ключові слова: незалежність судді, повага, повага до суду та суддів, соціальні та правові цінності, статус судді, суд.

В статье анализируется содержание социально-правового понятия «уважение к суду и судьям». Уважение к судье со стороны общества и его структур рассматривается как положительное, доброжелательное, лояльное отношение к органам судопроизводства и их представителей. Подчеркивается, что уважение к судьям должно сочетаться с их самоуважением, профессионализмом, соблюдением морально-этических норм, учитывая их отношение к участникам судебного разбирательства и других граждан, уважение судей к человеческому достоинству.

Ключевые слова: независимость судьи, уважение, уважение к суду и судьям, социальные и правовые ценности, статус судьи, суд.

In article analyzed the content of socio-legal concept of «respect for the court and judges». Respect to the judges of the society and their structure is seen as a positive, friendly, loyalty to the bodies of judicial and their representatives. It is emphasized that respect for the judges has unite their self-respect, professionalism, observance of ethical standards, given their relationship to judicial proceedings participants and other citizens, judges respect to human dignity.

Key words: judges independence, respect, respect to the court and the judges, judge status, court.

Постановка проблеми. За час незалежності України спроби законодавчого встановлення напрямів реформування діяльності судів здійснювалися не раз. Прийняті нещодавно законодавчі акти у сфері судоустрою значною мірою спрямовані на захист незалежності і прав суддів, проте значно більшою мірою їх зміст зумовлений необхідністю подолання негативних явищ у суддівському середовищі: нехтування правами громадян, бюрократизму, тяганини і особливо корупції.

Від ступеня незалежності судової влади вирішальною мірою залежать показники поваги до суду. Незалежність

суддів визначає повагу до них, а рівень поваги – ступінь довіри суспільства до судової влади. Якщо правові конфлікти вирішуються судами не самостійно, а під впливом інших осіб та інституцій, то це здатно поховати саму ідею поваги до суду. Для того щоб такого не сталося, зовнішню незалежність суддів потрібно доповнювати внутрішньою незалежністю, тобто внутрішнім переконанням у необхідності правомірної, достойної, професійної поведінки, так званого внутрішнього імперативу.

Повага до судді містить у собі повагу до його статусу як особи, яка уособлює судочинство, так і до всієї судо-

вої системи знизу догори і навпаки. Усі ці елементи тісно взаємопов'язані. Така повага може існувати лише за умови, коли всі або більшість представників судової влади заслуговують на неї, а не лише існує формально через приписи законодавства. При цьому від ступеня поваги до суду мало не вирішальною мірою залежить визнання держави правовою.

Стан дослідження. Питання, пов'язані із забезпеченням поваги до суду, тією чи іншою мірою розглядалися українськими та зарубіжними вченими, які досліджували питання правового статусу суддів та суду, юридичної відповідальності за неповагу до суду (Т. Агузарова, С. Васильковський, І. Гессен, В. Гречишнікова, І. Енгельман, Ю. Калашник, С. Ківалов, А. Коні, М. Харрелт і Б. Андерсон, Л. Москвич, Ю. Полянський, М. Черленяк, М. Шкіль та ін.).

Метою статті є з'ясування змісту поняття «повага до суду та суддів» як важливої соціальної і правової цінності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 28 Конституції України «кожен має право на повагу до його гідності» як сукупності рис, що характеризують позитивні моральні якості, честь, достойність, як і усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку, самоповаги» [3, с. 236].

У стосунках з іншими особами суддя має право вимагати поваги до себе також як до представника держави, який здійснює судочинство. Водночас він зобов'язаний поважати людську гідність учасників судового процесу та інших осіб, дотримуватися вимог правової культури під час виконання суддівських обов'язків. Відомий російський юрист імперських часів І. Енгельман зазначав, що, захищаючи права окремих осіб, суд захищає все чинне право, весь устрій життя цілого народу [20, с. 60].

Серед гілок державної влади судова влада посідає особливе місце, адже саме суд має усі важелі для здійснення справедливого судочинства на основі закону і моралі, а інакше кажучи, – для здійснення захисту соціальних і правових цінностей суспільства, прав людини і громадянина, що надані Основним Законом держави. Тому цілком правомірними є вимоги законодавства про взаємну повагу представників громадянського суспільства до суду та суддів як ключових осіб, яким надано державою повноваження у вирішенні важливих питань правового характеру, а також потреба у збереженні правил людського співіснування. Із часу свого народження судова влада, на протигагу «владі сили», є владою мудрості, розсудливості, справедливості, пошуку істини.

Недаремно, починаючи з первинних форм своєї реалізації, судова влада надавалася тим особам, які були у суспільстві найбільшим авторитетом. У зв'язку із цим, як вважає М. Сірій, судова влада має вважатися «соціальним авторитетом аполітичного наповнення» [17, с. 5]. Це висловлювання вважаємо спірним. Стверджувати, що діяльність органів судової влади є поза політикою, навряд чи має сенс. Адже всі органи держави, у тому числі і суд, провадять у життя закони держави, а шляхом застосування цих законів втілюється в життя правова політика держави, яку, звичайно, не можна ототожнювати з проявами політиканства, тобто проголошенням політичних гасел виключно для популяризації власної особистості.

Організація та здійснення судочинства базуються на правових принципах, закріплених у Конституції України (ст. 126) та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 6), серед яких одними з найважливіших є принцип незалежності і пов'язаний із ним принцип недоторканності суддів. Незалежність судді (суддівська незалежність) являє собою одну з ознак, які дають змогу вважати державу правовою. Варто погодитися з академіком С. Ківаловим, що «у цьому розумінні незалежність суддів варто розглядати як їх право вільно і без стороннього втручання у межах закону ухвалювати процесуальні рішення» [15, с. 80].

Значення принципу незалежності суддів полягає у створенні суддям умов для здійснення правосуддя, за яких

вони могли б розглядати справи і ухвалювати рішення відповідно до Конституції, законів та інших правових актів, керуючись своїм внутрішнім переконанням і правосвідомістю, основаними на дослідженні всіх обставин справи в сукупності [21, с. 58].

А. Коні справедливо зазначав, що до судді «варто пред'являти високі вимоги не лише в розумінні знань та вмінь, але й у розумінні характеру, протє, вимагати від нього героїзму неможливо, та й не має потреби. Досить захистити їх від умов, що дають підстави для розвитку малодушності і вимушеної послужливості» [9]. Таким «відмежуванням», що дає змогу забезпечити судді умови для неупередженого здійснення правосуддя, і є недоторканність судді.

На думку Д. Притики, ідея сильної судової влади може залишитися лише декларацією, якщо не буде створено належних гарантій особистості незалежності і процесуальної самостійності суддів [10, с. 621]. А судочинство може стати правосуддям у буквальному розумінні цього слова лише у разі, якщо воно здійснюється незалежним суддею, зазначає Ю. Полянський [15, с. 82]. Ці «формули», зазначають вчені, були прописані і в Конституціях СРСР 1930 і 1977 рр., і в Конституціях Української РСР 1937 і 1978 рр., протє, радянське судочинство не було і не могло бути незалежним.

Однак, як зазначав О. Кутафін [12, с. 345], докорінні заперечення незалежності суддів є глибшими, вони пов'язувалися з класовим протистоянням у суспільстві. Як приклад, М. Клеандров [7, с. 66] навів слова А. Вишинського, який у підручнику для юристів «Судоустрійство в СРСР» 1936 р. писав: «Коли ми підкреслимо принцип “незалежності” суддів у пролетарській державі, то ми заперечуємо їх незалежність від пролетарської держави, від робітничого класу, від його загальнодержавної політики. Ми заперечуємо у такій спосіб можливість існування в державі якоїсь особливої судової політики, на відміну від загальної політики, ми заперечуємо можливість існування суддів, які як працівники державного апарату відрізнялися б особливою недоторканністю, мали б якийсь особливий імунітет, що звільняє їх від відповідальності перед своєю державою, перед своїм урядом, перед своїм класом...» [7, с. 66].

Природно, що проведення у життя подібних «настанов» суперечило б сучасному розумінню статусу суддів як представників судової влади в демократичному суспільстві. Отже, найважливішим завданням судової реформи, розпочатої в Україні 1992 р., було реальне забезпечення незалежності суддів [15, с. 83]. Відповідні кроки у цьому напрямі вживаються і дотепер.

Суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності правосуддя. Чинна Конституція України пішла шляхом максимального розширення функцій суду, визнаючи судову систему самостійною гілкою державної влади та поширюючи її юрисдикцію на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124). Суспільну значущість функціонування судів підсилює і положення ст. 55 Основного Закону, яке передбачає право людини звернутися до суду по захист своїх прав. Право на справедливий судовий розгляд гарантується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), яка вказує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Усе це, на переконання Л. Тацій, є свідченням того, що суд – це основна, найбільш авторитетна і дієва інстанція, куди особа може звернутися по захист своїх життєво важливих інтересів, і саме суд повною мірою може надати їй такий захист [19, с. 75–76].

Суд як узагальнене поняття конституційного і судового права являє собою державний орган, який посідає особливе місце у системі механізму державної влади, є самостійним і незалежним від інших органів державної влади відповідного рівня. Суд складається із суддів – представників

(носіїв) судової влади, тобто посадових осіб, які призначаються в особливому, установленому законом порядку і виконують свої обов'язки на професійній основі [11, с. 71].

Суддя – не просто людина, а посадова особа, наділена публічними повноваженнями щодо здійснення судової влади. Термін «суддя», зазвичай, завжди асоціюється з посадовою особою, яку наділено публічними повноваженнями щодо здійснення судової влади та яка виконує свої обов'язки щодо здійснення судочинства на професійній основі. Проте відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» «суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд», тобто також певною мірою ототожнюється із судом.

Присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді, виконуючи обов'язки, визначені пунктами 1, 2, 4–6 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вони мають таке ж право на самоповагу і повагу до себе інших осіб, як і професійні судді.

Найважливішим принципом судоустрою, що визначає правовий статус суддів, є передусім незалежність судді, причому, варто зазначити, що незалежність реальна, а не просто декларування незалежності відображає ставлення суспільства до судової влади. Для забезпечення реальної незалежності суддів важливим є не тільки і не стільки нормативне закріплення основних стандартів незалежності, а реальне втілення в життя вже напрацьованих принципів. Гарантії незалежності суддів Ю. Полянський поділив на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх належать: свідомість кожного окремого судді, розуміння ним свого державного і професійного обов'язку, високий рівень особистої відповідальності за доручену справу, психологічна стійкість і здатність не піддаватися будь-якому протиправному зовнішньому впливові. Зовнішніми гарантіями є повага з боку громадянського суспільства та його суб'єктів до судової влади та її представників, заходи держави, її органів і посадових осіб щодо забезпечення належних умов для запобігання спробам і припинення фактів протиправного впливу, притягнення винуватців до встановленої законом відповідальності, включаючи застосування відповідних заходів до самих суддів, схильних поступитися своєю незалежністю з корисливих та інших неправомірних мотивів [15, с. 85–86]. Внутрішня незалежність – так званий «внутрішній імператив», а саме переконаність судді в необхідності усіма доступними способами захищати свою незалежність від протиправних посягань.

Незалежність суддів є загальною визначеною міжнародно-правовим принципом. Бангалорськими принципами поведінки судді від 19 травня 2006 р. принцип незалежності названо цінністю № 1. Незалежність судових органів є передумовою верховенства закону і засадничою гарантією справедливого розгляду справи в суді. Тож суддя повинен відстоювати і зразково реалізовувати принцип незалежності судових органів у його індивідуальному та інституційному аспектах. Зокрема, суддя повинен виконувати свою професійну функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою [1].

Незалежність суддів не обмежується рамками сучасних правових приписів, а включає моральні вимоги щодо додержання професійного обов'язку поза залежністю від будь-яких впливів та втручань. Отже, судова незалежність, робить висновок В. Городовенко, містить у собі як правові, так і моральні вимоги [4, с. 117]. Із позиції етичних вимог, особливість професії і службового стану судді полягає в наявності морального права вирішувати долю інших людей. Наділення правом бути суддею означає суспільну довіру до нього. Тому для громадян суддя і поза судовим засіданням залишається суддею [4, с. 110].

О. Кваша слушно зазначає, що суддям важко протидіяти порушенням прав людини через відсутність можли-

вості належного виконання судом своїх конституційних функцій, що підтверджується проявами впливу в різноманітних формах: безпідставних скаргах на суддю, які не є процесуальними, організації кампаній у ЗМІ щодо особистості суддів, пікетування роботи суду, незаконних депутатських запитів по конкретних кримінальних провадженнях, публічних обговореннях судових процесів та критиці судді до винесення остаточного вироку і набрання ним законної сили, вимаганнях ухвалити те чи інше рішення, погрозах фізичного впливу, подекуди вказівках та службовому тиску тощо [6, с. 229–230].

Вищезазначене підтверджують і дані емпіричних досліджень, які показали, що у вітчизняній практиці зовсім не виключається сторонній вплив на суддів з метою коригування його рішень. Недосконалість законодавства, нестійкість економічного становища держави, незавершеність її становлення як правової, повільне формування громадянського суспільства залишають досить широкі можливості зовнішнього (державного, суспільного) і внутрішнього (корпоративного) впливу на процес ухвалення рішення [13, с. 118–119]. Досліджуючи принципи механізму внутрішньосистемних правовідносин (співвідношення управлінських процесів у самій судовій системі і принципу незалежності судової влади), на перше місце Л. Москвич ставить спрямованість судової незалежності на забезпечення суддів від будь-якого впливу з боку суб'єктів, які перебувають за межами організаційних структур судової влади [13, с. 119]. Соціальну цінність незалежності суддів Л. Москвич визначає тим, що її наявність є необхідною передумовою неупередженості і справедливості судових рішень. Водночас ця цінність не є абсолютною, оскільки має низку обмежень, до яких належить і потреба співвіднести її з відповідальністю і прагненням до єдності судової практики, принаймні у межах, у яких це знижує правову невизначеність [13, с. 120].

Наявність таких позитивних якостей у судді, як справедливості, неупередженості, об'єктивності, чесності, прозорості, професіоналізму, відкритості та компетентності, перевірених досить тривалим часом перебування його на посаді, свідчить про позитивну репутацію, їх відсутність – репутацію негативну.

Для правильного розуміння поняття «повага» є потрібним визначення його смислового значення, який у термінологічній літературі визначається як «почуття шани, приязне ставлення, що ґрунтується на авторитеті» [3, с. 992].

Вважаємо, що зазначений термін має різні відтінки залежно від сфери його вживання. По-перше, це стосується стосунків між пересічними людьми або людськими спільнотами на ґрунті позитивного ставлення до особистих якостей одних людей до інших, переважно у буденних, побутових стосунках. По-друге, повага може виникати до людей, які виконують важливі соціальні функції, зокрема, до служителів релігійної культури незалежно від характеру особистих стосунків. Така повага може поширюватися на духовенство в цілому, незважаючи на негативні риси окремих священників, хоча, як вважає А. Жалінський, це буває зазвичай рідко [5, с. 234]. По-третє, безумовним нормативом для суддів є повага до держави, державного і суспільного ладу.

Повага до суспільства та його представників: повна чи з деякими застереженнями, є важливою умовою соціальної стабільності як і правових засад життєдіяльності суспільства. У зв'язку із цим ступінь поваги суспільства в цілому до суду є важливим показником громадської правосвідомості, чутливим барометром, показником ступеня суспільної довіри до влади в цілому.

Повага до суду є важливим елементом загальної і правової культури, гарантією своєчасного розгляду та вирішення справ різних категорій у суді. Водночас не варто забувати, що і суд (суддя) зобов'язаний зі свого боку підтримувати авторитет судової влади в суспільстві і влас-

ними морально-етичними складовими судового статусу [2, с. 242], а також шляхом притягнення до відповідальності осіб, які виявляють неповагу до суду.

Поважати професійну честь і гідність судді – це визнавати посадову особу судової влади правомочною представляти судову владу і не вчиняти будь-яких дій, які завдають шкоду або перешкоджають здійсненню її професійних функцій. Ці дії, на переконання Л. Москвич, свідчать, насамперед, про те, що людина не визнає статусу судді, його здатності вирішувати усі правові конфлікти на основі загальних правових норм, не визнає також обов'язковості рішень судді, ігнорує судову (а отже, і державну) владу в цілому [18, с. 47–48]. Така поведінка заслуговує на покарання. Водночас і судді зобов'язані захищати свою незалежність. Держава, закон, суспільство в принципі не можуть до кінця захистити незалежність суддів. Вони можуть створити умови для захисту незалежності, але основний тягар лежить на самому судді. Він повинен вміти протистояти найгрібшому тиску [5, с. 234], хоча це пов'язано з додатковими життєвими складнощами і підвищеною нервовою напругою.

У зв'язку із цим варто підкреслити, що творцями поваги до суду і судочинства є насамперед самі судді, від поведінки яких залежить ступінь поваги або неповаги до окремих суддів і судової системи в цілому. І це стосується передусім додержання ними вимог закону під час розгляду судових справ. Практика судочинства виробила певну нормативну модель, тобто сукупність правил поведінки під час розгляду справ судами. Ці правила мають загальноцивілізаційний характер, які можуть стосуватися усіх публічних заходів, внаслідок чого виробилися певні правила участі в них, основані на взаємній повазі учасників і вирішенні питань у прийнятних для них формах.

Навички культури поведінки виробляються у суддів у процесі професійної підготовки і практики судочинства і мають прищеплюватися учасникам процесу, навіть правопорушникам та іншим особам, які беруть участь або присутні у судових засіданнях. У результаті виробляється певний стереотип поведінки судді, коли офіційність виключає будь-які прояви фамільярності у взаємному спілкуванні.

З одного боку, правопорушник, як і інший громадянин, має право на повагу до своєї людської гідності (ч. 1 ст. 28 Конституції України), і його гідність не може принижуватися представниками влади, включаючи суддів. З іншого боку, він має враховувати становище судді і не шкодити сам собі, конфліктуючи з ним. Цим повинні керуватися також інші учасники процесу і присутні. Нагнітання конфліктних ситуацій ніколи не йшло на користь справедливому судочинству. Ця нормативна модель зафіксована у кодексах і відомчих нормативних актах, що стосуються організації роботи судів і оцінки правопорушень під час розгляду справ у судах.

Як прояв справедливості та об'єктивності з боку суду громадськість розглядає адекватне врахування ним обставин (пом'якшуючі та обтяжуючі), які впливають на підстави і характер юридичної відповідальності правопорушника. Забезпечення справедливості під час вирішення питання про відповідальність порушника сприяє усуненню можливих ексцесів з його боку або вчинення ним нового правопорушення і нормалізації судового розгляду.

Не випадково у п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод на перше місце поставлено право людини на справедливий суд. Відповідність судового рішення принципам справедливості пересічний громадянин може в основному оцінити такою самою мірою, як і фахівець у галузі права. Безумовно, це також сприяє виробленню поваги до суду і підвищенню авторитету суддів.

Як уявляється, поняття «повага до суду» як родове поняття стосовно поваги до когось, чогось, тобто поваги взагалі може стосуватися: а) суду як інституту держави і

суспільства, який є уособленням справедливості для всіх членів суспільства; б) суду як державного органу, у якому здійснюється судочинство; в) судді, який одноособово розглядає справи окремих категорій; г) судових складів (трьох або більше суддів), які ухвалюють судові рішення більшістю голосів і несуть за це колективну відповідальність; д) органів, які становлять інфраструктуру судової влади (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація тощо).

Зазначені критерії щодо поваги або неповаги до суддів не можуть стосуватися присяжних, навіть у разі, коли висловлені ними думки діаметрально суперечили позиції професійних суддів. При цьому варто враховувати, що професійні судді і представники народу можуть керуватися різними критеріями під час постановлення вироків, і при цьому останні не несуть ніякої юридичної відповідальності за свою позицію у справі.

У цілому ставлення народу до суду і суддів може бути в основному позитивним, негативним або індивідуальним, що не виключає певних критичних оцінок з боку суб'єктів громадянського суспільства та окремих громадян з урахуванням їх життєвого досвіду, у тому числі внаслідок спілкування з представниками судової влади. Ставлення учасників процесу та інших громадян до окремих суддів залежить від результатів судового розгляду, тобто законності й обґрунтованості судових рішень і в кінцевому підсумку – їх справедливості.

Серед суддівських чеснот, які поважає суспільство, особливе місце посідає незалежність суддів. Цей принцип зафіксовано у ч. 1 ст. 129 Конституції України, відповідно до якої «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права». Важливість цього принципу підкреслюється тим, що на суддю не просто покладається обов'язок бути незалежним, а він апріорі визнається таким, що, на жаль, далеко не завжди має місце в дійсності.

Суддівська незалежність проявляється у певній свободі суддівського розсуду у межах закону, звичайно, за винятком явної сваволі, яка не має нічого спільного із суддівським розсудом як результатом розсудливості судді (розсудливий – здатний мислити, міркувати, діяти правильно і розумно, обґрунтований, вмотивований [14, с. 197]).

На думку Ю. Полянського, яку ми поділяємо, суддівський розсуд збігається з внутрішнім розумінням незалежності судді, а не лише від його забезпечення, захисту від зовнішнього неправомірного впливу [15, с. 82].

Суддівський розсуд має найважливіше значення під час оцінки суддею суперечливих доказів, які є у його розпорядженні, а також під час тлумачення ним суперечливих за змістом правових норм, які застосовуються під час розгляду справи. Тут ідеться не про нормативне, а про індивідуальне тлумачення, потреба в якому може бути зумовлена недосконалістю нормативного акта, зокрема, існування в ньому положень, які суперечать одне одному.

Право на суддівський розсуд може бути пов'язано з правом на індивідуальне тлумачення норм законодавства, на підставі чого у судді виникає переконання в правильності обраної ним правової позиції.

Незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством, сприймається в суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і надбання сучасного демократичного суспільства. Судочинство може лише тоді вважатися правосуддям, коли воно здійснюється незалежним суддею [15, с. 82].

Відповідно до ст. 1 Кодексу суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. «Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність,

незалежність, неупередженість і справедливість суду» [8]. Що ж стосується ст. 2 Кодексу, відповідно до якої «суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі ухвалення рішень...»: уникати чи не уникати, залежить виключно від судді. Отже, початок цієї статті доцільно викласти конкретніше, а саме: «Суддя має протистояти будь-якому незаконному впливу...» і далі за текстом.

Аналіз тексту Кодексу свідчить, що етичні норми, які містяться в ньому, тісно переплітаються з правовими нормами, що визначають статус суддів. Адже не випадково вимога до судді дотримуватися правил суддівської етики міститься не лише в Кодексі суддівської етики, але й у п. 2 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зв'язку з цим викликають заперечення положення ст. 4 Кодексу, відповідно до якої «порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватись як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності...» Невже поява судді у громадському місці у стані сильного сп'яніння не може бути підставою для дисциплінарної відповідальності? Вважаємо за потрібне виключити зазначене застереження із тексту Кодексу.

Неабияке значення має становлення думок про суддів з боку громадян, які були, є і потенційно можуть стати учасниками судового розгляду у конкретному міському або районному суді. У зв'язку з цим для зазначених громадян інформація про ділові і моральні якості окремих суддів має більш вагоме значення, ніж питання «Чи довіряєте Ви судовій владі України?» Впродовж останніх років уже стало звичаєм давати негативну відповідь на останнє запитання, чим значною мірою штучно створюється думка про мало не суцільну неприязнь громадян до судової системи, особливо якщо таке ставлення підігрується провідними політиками країни і ЗМІ. При цьому ключову роль відіграють критичне ставлення до влади взагалі і залишки менталітету суспільства радянських часів зокрема.

Ступінь довіри учасників процесу до окремих суддів залежить від результату судового розгляду, законності й обґрунтованості судових рішень. Позитивне ставлення (повага) до судової влади виглядає найоб'єктивнішою тоді, коли така повага поєднується з довірою до суду.

Для того щоб до кінця прояснити сутність і рівень поваги, варто враховувати, що вона залежить від ґрунтовності наукових досліджень, якості узагальнень судової прак-

тики, показників притягнення суддів до дисциплінарної і кримінальної відповідальності і навпаки, заходів заохочення, результатів соціологічних досліджень тощо. Проте стовідсотково покладатися на результати цих досліджень не варто, враховуючи різні вимоги і ставлення людей та їх спільнот до судів і результатів їх діяльності. Повна ясність настає лише тоді, коли поведінці «служителів Феміди» надається кримінально-правова оцінка, і з цього робляться відповідні однозначні висновки.

Звичайно, на імідж судді вкрай негативно впливають відомості про його неправомірне збагачення, зокрема, набуття дуже дорогих речей і предметів нерухомості, які є підставою для відповідних перевірок.

Висновки. Повагу до суду варто розглядати як важливу соціальну і правову цінність. Соціальну тому, що від ступеня поваги залежить суспільна довіра до суду та його представників. У юридичному розумінні повага до суду і суддів уможливило виконання ними своїх функціональних обов'язків. Правова цінність поваги до суду, якщо це справді повага, а не її імітація, поєднується з конкретною поведінкою учасників судочинства, які цю повагу засвідчують, у беззаперечному виконанні процесуальних вимог.

Повага до суду поєднується із самоповагою представників судової влади. Таку самоповагу не можна змішувати із самозакоханістю і відчуттям переваги щодо інших юридичних професій. Вона є показником підвищеної вимогливості судді до своєї поведінки. Особа, яка цього не розуміє, об'єктивно не здатна стати або залишитися суддею.

Незалежність суддів не обмежується рамками правових приписів, а включає елементи моралі, які значною мірою визначають ставлення суддів до пересічних громадян і громадян до суддів. Соціальна цінність незалежності суддів полягає у тому, що вони у своїй діяльності керуються не лише правовими, але й моральними критеріями, близькими народу.

Творцями поваги до суду і судочинства є передусім самі судді, які своєю поведінкою під час здійснення судочинства і поза ним утверджують як загальнолюдські, так і правові цінності.

Ставлення громадськості до суддів залежить передусім від оцінки законності і справедливості судових рішень, які у суспільній свідомості мають поєднуватися, причому саме справедливість набуває першочергового значення. Ухвалення несправедливих рішень може викликати громадське невдоволення та понизити «рейтинг» судді в суспільній свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бангалорські принципи поведінки судді від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 р. № 2006/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article.jsessionid=FDBFV35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352.
2. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : [монографія] / В.Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні : [монографія] / В.В. Городовенко. – К. : Фенікс, 2007. – 224 с.
5. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Ведение в специальность : [учеб. пособ.] / А.Э. Жалинский. – М. : Изд. БЕК, 1997. – 330 с.
6. Кваша О.О. Принцип незалежності суддів як гарантія протидії порушення / О.О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 229–233.
7. Клеандров М.И. Статус судьи : [учебное пособие] / М.И. Клеандров. – Новосибирск : Сибир. издат. фирма РАН. – 2000. – 444 с.
8. Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf).
9. Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) / А. Ф. Кони // Избр. произведения. – М. : Госюриздат, 1956. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://az.lib.ru/k/koni_a_f/text_0060.shtml.
10. Конституція України : наук.-практ. коментар / [В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.] ; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Горошевой та ін. – Х. : Вид-во «Право», К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.
11. Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации / отв. редактор д. ю. н. В.П. Кашперов – М. : ИД «Юриспруденция», 2011. – 296 с.
12. Кутафин О.Е. Избранные труды : в 7 т. / О.Е. Кутафин. – М. : Проспект, 2011. – Т. 4 : Неприкосновенность в конституционном праве Российской Федерации. – 2011. – 400 с.
13. Москвич Л.М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ : [монографія] / Л.М. Москвич. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2011. – 384 с.

14. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. : [42000 слів] / уклад. В. Яременко та О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2003. – Т. 3. – 2003. – 862 с.
15. Полянський Ю.Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність / Ю.Є. Полянський // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – С. 80–90.
16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 липня 2016 р. № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56. – С. 9. – Ст. 1935.
17. Сірий М.І. Судова влада та основи її організації в демократичному суспільстві / М.І. Сірий // Вісник центру суддівських студій. – 2009. – № 12. – С. 5–7.
18. Марочкін І.Є. Статус суддів : [навч. посіб.] / [І.Є. Марочкін, Ю.І. Крючко, Л.М. Москвич та ін.] ; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2009. – 120 с.
19. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації / Л. Тацій // Вісник Національної академії правових наук України. – № 1(76) 2014. – С. 75–85.
20. Энгельман И.Е. Курс русского гражданского судопроизводства // И.Е. Энгельман. – Юрьев, 1912. – 60 с.
21. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України : [навч. посібник] / Н.С. Юзікова. – К. : Істина, 2006. – 320 с.